

DOI: 10.33663/0869-2491-2025-36-175-185

УДК 340.1

О. Л. ЛЬВОВА,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*
ORCID: 0000-0003-2985-9671

ОСОБЛИВОСТІ ДІЇ ПРИРОДНОГО ПРАВА

У статті розглядаються поняття і зміст природного права, стан його відображення у чинному законодавстві, а також здійснюється теоретико-правовий аналіз дії природного права. Зауважується, що різноманітні підходи до розуміння природного права поєднують спільні ознаки, серед яких – справедливість, моральність, природність, досконалість, постійність. Підкреслюється, що межі дії природного та позитивного права можуть бути як збіжними, так і різнитися. Позитивне право може виявитися неправовим, а природне право може перебувати поза сферою чинності позитивного, що є суттєвою прогалиною у праві.

Ключові слова: мораль, природне право, позитивне право, дія права, буття права, чинність.

Lvova Olena. Peculiarities of the operation of natural law

The article examines the concept and content of natural law, the state of its reflection in current legislation, and also provides a theoretical and legal analysis of the operation of natural law. It is noted that various approaches to understanding natural law share common features, including justice, morality, naturalness, perfection, and permanence. The author emphasizes that the limits of natural and positive law may coincide or differ. Positive law may not be legal, and natural law may be outside the scope of positive law, which is a significant gap in law.

Key words: morality, natural law, positive law, effect of law, existence of law, validity.

Постановка проблеми. В юридичній літературі питання реалізації та дії права розглядаються, як правило, у контексті дії та реалізації формально виражених правових норм, які втілені у нормативно-правових актах держави. Розділ другий Конституції України містить основний перелік прав і свобод людини і громадянина, які є природними і невід’ємними, як-то: «Кожна людина має невід’ємне право на життя» (ст. 27 Конституції України). При цьому у правовому полі України не знаходимо законодавчого визначення, що таке «природні права людини» чи «невід’ємні права». Хоча такі формулювання вказують на їх універсальність, адже стосуються не лише громадян конкретної держави, а людини загалом. У преамбулі Загальної декларації

* **Lvova Olena**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer

прав людини 1948 р. вказується про «визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав»¹.

Актуальність цього питання посилюється з огляду на існуючі колізії ідеологічного характеру та правотворчі і відповідно правореалізаційні маніпуляції в царині природних прав людини, коли недосконала «буква» закону стає сильнішою за «дух» права.

Виходячи з того, що природні права людини, які закріплені в текстах Конституції України та інших нормативно-правових актів, не є вичерпними, більше того, у рамках глобалізаційних процесів шириться тенденція до штучного розширення переліку основних прав людини, то актуалізується проблема визначення природних прав, які не набули свого формального виразу, їх дії і механізмів захисту. Передусім для вирішення цього завдання важливим є розуміння права, від якого слід відштовхуватися у своїх наукових пошуках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому дискурсі проблема розуміння природного права та прав людини, які випливають з нього, не є новою. Зокрема, проблеми сучасного праворозуміння, його моральності і справедливості вивчали такі провідні вітчизняні вчені, як В. Бабкін, М. Козюбра, Н. Пархоменко, Н. Оніщенко, В. Тацій, Ю. Тодика, П. Рабінович, В. Селіванов, М. Цвік та ін.

Розробкою питань, пов'язаних з процесом реалізації та дії права, параметрів його чинності зробили такі теоретики права, як Г. Гойман, М. Гнатюк, П. Недбайло та ін. Філософське обґрунтування природного права та меж його буття представлено працями таких дослідників, як І. Ісаєв, В. Кульченко, С. Максимов, Ю. Оборотов, С. Сливка, А. Стовба та ін.

Водночас потребує подальшого аналізу проблема дії і захисту тих природних прав людини, які ще не набули свого формального виразу.

Мета і завдання дослідження. З'ясувати поняття та зміст природного права, стан його відображення у чинному законодавстві, а також здійснити теоретико-правовий аналіз дії природного права.

Виклад основного матеріалу. Ідея природного права, що тривалий час розвивалась у формі абсолютного природного права, ґрунтувалася на переконанні в існуванні незмінних і загальних законів світового життя і людських відносин. Вважалось, що кожна жива істота має природні властивості, які неминуче виявляються у її поведінці, а природний закон – незмінна й універсальна етична або правова норма людської поведінки. На сьогодні природні засади подолали будь-які створені людиною стереотипи, адже що може бути досконалішим і вагомішим за те, що творить сама природа. І людина має не заважати цьому, а сприяти його втіленню в усіх сферах життєдіяльності, у тому числі законотворенні².

Метою будь-якого права є реалізація його соціальної цінності в житті людини, суспільства та держави. М. Цвік пише, що, «починаючи із Сократа, Платона й Аристотеля, всі напрями в теорії сходяться на тому, що право має

бути концентрованим виразом ідеалів справедливості, втіленням моральних принципів, що панують у суспільстві»³.

Аналогічно з точки зору філософії під правом розуміють сукупність етичних суспільних цінностей, таких як: справедливість, порядок, моральність, правдивість та інші, що ґрунтуються на ідеї соціальної рівності⁴. Вітчизняний дослідник С. Сливка підкреслює, що природні закони є надзвичайно досконалими, адже в природі немає нічого зайвого, не існує так званих прогалин. Тим самим природне право є цілісною системою динамічного розвитку всіх живих організмів (від рослин до людини). Це – основна умова міцності світобудови, стійкості Всесвіту⁵.

Отже, ці підходи до розуміння права поєднують спільні ознаки, серед яких – справедливість, моральність, природність, досконалість, постійність. Таке право походить від природи і ніколи не втрачатиме свого верховного значення в житті людини, суспільства, держави. Природне право завжди буде об'єктивним, справедливим та розумним стосовно будь-яких умов – незалежно від влади, політики, місця, часу тощо. Право юридичне має відповідати праву природному, і лише в такому випадку відбуватиметься їх ефективна взаємодія і можна буде говорити про існування правового закону, тобто такого, що відображає передусім природні права і потреби людей та не суперечить їм.

На сьогодні застосування принципів концепції природного права дало змогу відійти від розгляду права в його суто позитивно-нормативному розумінні і визнати верховенство права природного, яке по відношенню до позитивного права перебуває дещо ззовні, складаючи джерелознавчу основу законодавства правової держави, але не змінюючи її повністю. Концепція природного права є, скоріше, моральним кодексом особистості й регулює стосунки громадянського суспільства та з моральної точки зору впливає на збереження правопорядку в суспільстві та державі. Одвічними цінностями концепції природного права є право людини на життя, свободу, власність, право на повагу до себе та гідний спосіб життя. Вони ж сприяють вирішенню проблем політичного, економічного та духовного життя суспільства, проблем соціальної сертифікації суспільства⁶.

Зокрема, природна концепція права стала фундаментом для Загальної декларації прав людини, Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також Конституції України. Водночас дія природного права, яке може не знайти свого формального виразу, і дія позитивного права будуть відрізнятися у багатьох аспектах. Адже природне право як об'єктивне явище та як ідеал існує незалежно від часу і простору. Однак воно має об'єктивуватися, набути певної форми та змісту, і задля своєї реалізації має отримати свою легітимацію. Тобто природне право трансформується у право позитивне. Проте не всі прояви природного права формалізовані у вигляді норм чинного законодавства. З огляду на це постає проблема визнання їх дії, і особливо у випадках правових колізій. Чи може право просто

«бути» незалежно від «людського дотику», тобто без перетворення на право позитивне? Спробуємо з філософської перспективи поглянути на питання дії або буття природного права.

Зокрема, С. Сливка пише, що позитивне право водночас є окремим видом природного права. Однак, якщо перше, позитивне право, утворює лише правове поле, в якому поведінка залежить від конкретно визначених параметрів (принаймні цього вимагає законодавство), то друге, природне право, утворює n-вимірний правовий простір, де поведінка залежить не тільки від конкретних, а й навіть від невідомих людині параметрів (астрологічні процеси, температурні режими, поведінка людини в минулому, спадкові тенденції тощо). Тому відповідно до розуміння вченого поводження проявляється не в правовому полі позитивного права, а в просторі, що регулюється об'ємнішими нормами – нормами природного права⁵.

Виходячи з характеру вічності буття природних законів, можна говорити про те, що воно не обмежене часовими параметрами – відсутній час їх вступу в силу і відповідно час припинення їх дії. Проте життя суспільства і кожної людини функціонує в межах простору і часу, що з юридичної точки зору потребує певних форм, які уможливуватимуть реалізацію та в цілому дію природного права.

Природне право не має просторових обмежень свого існування та дії, однак його істинно-моральний зміст для того, щоб набути чинності, гарантованості та реалізації в межах певного державно-правового простору, має набути визначеної форми, якою є позитивне право. Для прикладу, універсальні, природні права людини набули формального виразу в Загальній декларації прав людини, Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод тощо, і ці документи є міжнародним стандартом і механізмом захисту прав людини вже багато десятиліть.

У преамбулі Загальної декларації прав людини формулюється мета визначення таких прав і нагальна потреба їх захисту силою закону: «Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру; і беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей; і беручи до уваги, що необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення»¹.

Зазначене засвідчує, що для багатьох держав потреба захисту природних прав виявилася спільною і незалежно від території, культури тощо було винайдено спільний механізм їх захисту. Це ще раз переконує в тому, що природне право є універсальним, позачасовим, позатериторіальним, позакультурним, яке існувало до держави. Окрім цього, моральний зміст прав люди-

ни, що проголошені у вказаних міжнародних документах, не викликав суперечок у жодній з договірних сторін, адже природа людини та потреби людського існування є скрізь однаковими.

С. Сливка, зокрема, вказує на існування так званого духовно-правового простору. Так, він пише: «Моральна площина ніби прямує (розширюється) до духовно-правового простору, в якому свобідна воля людини не знає ути-сків від волі інших людей. Тут діє суверенна Божа Воля, природне (духовне) право і всемогутність Бога. Держави, які оголосили себе правовими, беруть на себе дуже велику відповідальність за людину. Але ця декларація часто не має реалізації. Звідси і впливає величина вимірності правового простору. Для вияву свобідної волі необхідне чісь піклування. У природному праві її проявляє Бог, а у позитивному – певна держава, яка нібито виявляє суверенну волю. У духовно-правовому просторі життєдіяльність людини виглядає досить просто: любити Бога, бути добрим у думках і діях, дбати про інших. У правовій площині цього явно не вистачає. Бракує придушення волі однієї людини іншою, що закріплено у чинному законодавстві»⁷.

Із цього слідує, що природне право є ідеальним, моральним, духовним, незалежним від держави, і є незмінним за своєю суттю. Воно на відміну від позитивного права не створюється штучно, а існує від природи. Позитивне право виходить із суверенної волі державної влади, може бути недосконалим, а тому є мінливим, і тому більш стабільними будуть ті правові норми, зміст яких відповідатиме природним, очікуваним запитам і потребам, проте не всі з них можуть бути очевидними і поміченими суб'єктом правотворчості. Відповідно природні норми можуть бути нереалізованими, а якщо й можуть в силу дії моральних чи звичаєвих норм, то не можуть бути захищеними через відсутність юридичних механізмів такого захисту. На жаль, такою є особливість дії природного права, яке не набуло формального визначення в офіційних джерелах права.

Щодо природного права використовуватимемо термін «дія права», а не «реалізація права», оскільки вбачаємо перше поняття більш ширшим і змістовнішим. Зокрема, в юридичній літературі обґрунтовується позиція, що ці поняття не збіжні за обсягом та співвідносяться як ціле та частка внаслідок того, що в понятті «дія права» узагальнюються усі способи впливу юридичних норм на поведінку індивідів і на суспільне життя, і акцентується увага на інформаційному, ціннісно-орієнтаційному і власне юридичному характері цього впливу⁸.

Чи можемо ми через відсутність формальної визначеності природного права говорити про те, що воно не чинне? Чи є це синонімом його дії?

Г. Кельзен, зокрема, у своїй теорії чистого правознавства словом «чинність» позначає специфічне існування норми. Він пише: «Якщо специфічне існування норми розуміти як її «чинність», ми отримаємо особливий спосіб, яким дається ця норма – на відміну від буття природних фактів»⁹. Розглядаючи чинність норми як повинність, а не буття, він відрізняє чинність норми від її

дієвості. «Дієвість означає фактичну реалізацію норми – тобто те, що фактично реалізується людська поведінка, яка цій нормі відповідає. ...Норма, яка ніде ніколи не застосовується і не реалізовується (тобто норма, про яку кажуть, що вона певною мірою не є дієвою), не розглядається як чинна. ... Чинність і дієвість також не збігаються у часі. Правова норма набуває чинності ще до того, як стає дієвою»⁹.

У літературі існують різні думки щодо цього. Наприклад, надається визначення чинності (дії) права як синонімам – це сукупність всіх форм прояву його юридичної сили. Під юридичною силою права мається на увазі його офіційна, державно-владна загальнообов'язковість¹⁰. Це визначення, на нашу думку, має свій сенс, що поєднується терміном «юридична сила», водночас воно є доволі узагальненим.

А. Шуліма звертає увагу на «парадокс розмежування: від синонімії понять до розрізнення правових категорій», зазначаючи, що необхідність розмежування понять «чинність» і «дія» нормативно-правового акта базується насамперед на положеннях Основного Закону України. Конституція України використовує обидва зазначених поняття, а у низці положень розділу XV «Перехідні положення» (пункти 4, 9) навіть використовується поняття «набуття (набрання) чинності» та «введення в дію» як синонімічні. Однак сама процедура набуття чинності Основним Законом України та введення в дію його положень вказує на певні відмінності правових категорій «чинність» та «дія»¹.

Аналізуючи норми сучасного законодавства, ми дійшли висновку, що ці поняття відрізняються. Зокрема, у ст. 49 Закону України «Про правотворчу діяльність» йдеться про набрання чинності нормативно-правовим актом, яка не обмежена часом, а у ст. 50 цього Закону – про зупинення дії нормативно-правового акта на визначений термін.

Отже, чинний нормативно-правовий акт чи його окремі положення можуть діяти, а можуть тимчасово і не діяти, чи втратити чинність. Водночас природні норми, які не мають формального виразу, не мають чинності, загальнообов'язкової сили. Але чи це означає, що вони відсутні взагалі як моделі поведінки і не діють? Незалежно від стану статистики чи динаміки, природне право завжди є.

У науковій філософській і правовій літературі часто вживається термін «буття», який доречно використовувати в досліджуваному нами контексті. Це філософський термін, що позначає існування взагалі: тобто йдеться про з'ясування слова «бути» в будь-яких твердженнях про існування чого б то не було. До термінів «буття» та «існування» близькими за значенням є «реальність» та «дійсність»¹².

Тобто щодо буття (існування, реальності, дійсності) природного права можна говорити про вічний його характер, це право як об'єктивна реальність, що завжди існувала та існуватиме в природі, у будь-якому соціумі незалежно від того, як сприйматиме його офіційна державна влада. Це поясню-

ється також тим, що природне право як складова природних процесів ніколи не припиняється й не залежать від часових та просторових меж. Також його буття спричиняє його дію в суспільстві, яка, однак, може певним чином залежати від особливостей встановленого юридичними нормами правопорядку, від панівного політичного режиму. Але водночас людина як біологічна істота, незалежно від політичних режимів, тяжітиме до життя за законами природи, в яких почуватиметься вільною особою. У такому разі, незалежно від легітимації природного права, для людини воно завжди буде морально придатним, справедливим, зрозумілим і тому – чинним.

Природне право позбавлене прогалин, на відміну від позитивного права, яке має віднаходити і відображати життєво важливі для людини явища і процеси, в іншому разі виникатимуть гострі колізії норм природного і позитивного права. Для прикладу візьмемо право людини на життя. Норми законодавства визначають, що воно починається з моменту народження людини, проте це порушує природне право на безпечне життя ненародженої дитини в лоні матері. Адже природне право на життя, що наукою доведено, починається з моменту зачаття. Тобто природне право не має офіційної юридичної сили в даному разі й виявляється незахищеним. Отже, маємо колізію і законодавчу прогалину, навколо якої в багатьох країнах точиться гостра дискусія. Подолати це можливо, зокрема, шляхом урахування результатів наукових досліджень і законодавчого визначення понять «людський ембріон», «людина», «життя», «смерть» і т. п. З огляду на це доцільно підійти до цього, розробивши концепцію проекту закону України «Про людину і її життя». У такому разі згадані вище прогалини будуть подолані. Зокрема, в Україні існує Закон «Про захист тварин від жорстокого поводження», який спрямований на захист від страждань і загибелі тварин унаслідок жорстокого поводження з ними, захист їх природних прав та зміцнення моральності й гуманності суспільства¹³. Тож тим більше, особливо з огляду на принцип верховенства права, потребує формального визначення на рівні закону поняття природних прав людини і супутніх понять.

Зокрема, через призму внутрішньої моральності права Л. Фуллер намагався окреслити принципи правової чинності, з якими має рахуватися будь-який режим правління, якщо прагне називатися правовим¹⁴. З позиції Г. Кельзена оцінка позитивного права як справедливого чи несправедливого здійснюється, зокрема, з позиції вчення про природне право, згідно з яким позитивне право тільки тоді є чинним, коли воно відповідає природному праву, що конститує цінність абсолютної справедливості. Коли це прийняти, тоді така норма позитивного права, яка суперечить природному праву, не розглядатиметься як чинна. Тоді чинними зможуть бути лише відповідні природному праву норми позитивного права⁹.

А. Стовба, своєю чергою, пише про уявну структуру буття права: «Уявімо собі, що деяка катастрофа знищила всі матеріальні носії права – зводи законів, кодекси, Інтернет-сайти, електронні бази даних, збірники судової прак-

тики... Чи буде це означати, що зникло саме право? Чи означає це, що можна безкарно вбивати, грабувати, порушувати договори? Очевидно, що ні»¹⁵. А. Кауфман усе розмаїття поглядів на буття права звів «до двох крайніх полюсів: правового позитивізму та природного права. Позитивізм сутність права урівнює з буттям права. Есенція права поглинається екзистенцією, його позитивністю»¹⁶.

Природне право є більш загальним, порівняно з позитивним, оскільки включає складні закони усіх природних процесів та явищ. І це дає підстави говорити про природне право як складну систему незмінних, вічних законів, які людина не в змозі модернізувати відповідно до особистих бажань.

Як пише С. Сливка в контексті незмінності природних законів, «неможливо змінити закони функціонування системи кровообігу, серця, рослинного і тваринного світу тощо. Однак людина може впливати на ці закони. При цьому можлива змінність природних законів має певну межу, допустимість. При перевищенні допустимих змін досліджуваній природний організм гине»⁵.

Із цього визначення слідує, що людина, свідомо чи несвідомо, постійно знаходиться під дією таких об'єктивних закономірностей.

Отже, згідно з існуючими підходами до розуміння природного права можна стверджувати, що ідея природного права спирається на такі змістові характеристики, як об'єктивність, справедливість, моральність, універсальність, ідеальність, вічність, незмінність тощо. Зазначені риси, на нашу думку, можна вмістити в таку одну рису, якість, як верховенство природного права.

Висновки. З огляду на викладений аналіз проблеми буття та дії природного права, можемо зробити такі висновки.

Людина не в змозі змінити природні процеси, вона лише здатна їх порушити своїм втручанням, яке до них не чутливе. Оскільки природне право, на відміну від позитивного, первісно не має офіційної форми, то людина може сприяти його активізації в суспільному житті шляхом включення принципів природного права до національного законодавства, після чого можливим є їх гарантування та захист з боку держави. Хоча природні засади, які складають першооснову буття права, можуть проникати до правової сфери не лише шляхом легалізації державною владою, а й стихійно.

Межі дії природного та позитивного права можуть як бути збіжними, так і різнитися. Позитивне право може виявитися неправовим, а природне право може перебувати поза сферою чинності позитивного, що є суттєвою прогалиною у праві.

Тобто природне й позитивне право мають різну структуру свого існування (буття, чинності). Позитивне право діє в таких чітких вимірах, як час, простір та коло осіб. Для природного ж права ці межі не є перешкодою до існування, тобто воно перебуває поза сферою зазначених параметрів.

Щодо часових характеристик природних законів можна говорити про те, що вони мають об'єктивний, незмінний характер. Природне право не обме-

жене часовими параметрами – як відсутній час його вступу в силу, так і відсутній час припинення його дії. Позитивне ж право може мати мінливий і непостійний характер залежно від різноманітних факторів (географічних, історичних, політичних, економічних, культурних тощо).

Природне право також не має просторових обмежень свого буття та дії. Однак істинно-моральний зміст природного права, для того, щоб набути чинності, гарантованості та реалізації в межах певного державно-правового простору, має набути певної форми, якою є позитивне право у вигляді законодавства.

У зв'язку з цим слід наголосити на відмінності у розумінні понять чинності та дієвості права.

Поняття чинності належить до позитивного права, оскільки передбачає, на нашу думку, час виникнення певної норми та вступу її в законну силу, також можливим є її скасування, тобто припинення чинності. Тоді як природне право не має такої юридичної чинності, воно завжди об'єктивно існувало і буде існувати в природі, незалежно від того, як люди сприйматимуть його. Хоча воно може набути такої чинності, ставши складовою позитивного права. Але це не свідчитиме про те, що до того моменту природне право не було дієвим чи не було відомим.

Щодо позитивного права, то існувати воно може лише як схвалене державою веління у вигляді певного нормативно-правового акта, тобто таке право має набути юридичної чинності (чи законної сили).

Чинність і дієвість також не збігаються у часі, адже норма права є чинною ще до того, як стає дієвою.

Отже, поняття дії природного права, на нашу думку, можна визначити як існування (буття) права як об'єктивної реальності, що є складовою природних процесів у житті людства і прямо не залежить від волі людини та від часово-просторових меж, і таке природне право, трансформуючись своєю безпосередньою дією в суспільних відносинах, здійснює вплив на усі сфери життя людини, суспільства, держави.

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України «Законотворчість»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text 2. Львова О. Л. Дія права природного та позитивного: порівняльний аспект. *Правова держава*. 2012. С. 102–110. 3. Цвік М. Праворозуміння (значення повторюваності суспільних відносин для його дослідження). *Право України*. 2010. № 4. С. 21–30. 4. Селіванов В., Діденко Н. Правова природа регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2000. № 10. С. 10–20. 5. Сливка С. Природне та надприродне право: у 3-х частинах. Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд. Київ: Атіка, 2005. 224 с. 6. Кульченко В. П. Історико-філософська реконструкція концепції природного права в контексті аналізу перехідних суспільств: автореферат дис. ... канд. філос. наук: 09.00.05. Київ, 2004. 21 с. 7. Сливка С. С. Позитивістські концепції: філософсько-правовий аналіз. Львів: ЛьвДУВС, 2006. 160 с. 8. Гнатюк М. Д.

Правозастосування та його місце в процесі реалізації права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2007. 211 с. **9.** Кельзен Г. Чисте правознавство / пер. з нім. О. Мікрівольського. Київ: Юніверс, 2004. С. 382. **10.** Микитин В. І. До питання про строки чинності майнових прав інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 1. С. 8–15. **11.** Шуліма А. О. «Чинність» та «дія» закону: розмежування понять. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 64–74. **12.** Лісовий В. С. Буття. Енциклопедія Сучасної України Т. 3: «Біо» – «Бя» / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. 695 с. URL: <https://esu.com.ua/article-38320> **13.** Про захист тварин від жорстокого поводження № 3447-IV 21 лютого 2006 р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України «Законотворчість»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> **14.** Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / пер. з англ. Р. Семківа. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 385 с. **15.** Стомба А. В. Правова ситуація як источник бытия права. Харків: ФОП Лисяк Л. С., 2006. 176 с. **16.** Kaufmann A. *Ontologische Struktur des Rechts. Rechtsphilosophie im Wandel*. Frankfurt am Maine: Stationeneines Weges, 1972.

References

1. Zahalna deklaratsiia prav liudyny. Pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON vid 10 hrudnia 1948 roku. *Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy «Zakonotvorchist»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text **2.** L'vova O. L. Diia prava pryrodnoho ta pozytyvnoho: porivnialnyi aspekt. *Pravova derzhava*. 2012. S. 102–110. **3.** Tsvik M. Pravorozuminnia (znachennia povtoriuvanosti suspilnykh vidnosyn dlia yoho doslidzhennia). *Pravo Ukrainy*. 2010. № 4. S. 21–30. **4.** Selivanov V., Didenko N. Pravova pryroda rehuliuвання suspilnykh vidnosyn. *Pravo Ukrainy*. 2000. № 10. S. 10–20. **5.** Slyvka S. Pryrodne ta nadpryrode prav: U 3-kh chastynakh. Ch. 1: Pryrodne prav: istoryko-filosofskiy pohliad. Kyiv: Atika, 2005. 224 s. **6.** Kulenko V. P. Istoryko-filosofska rekonstruktsiia kontseptsii pryrodnoho prava v konteksti analizu perekhidnykh suspilstv: avtoreferat dys. ...kand pr. filos. nauk: 09.00.05. Kyiv, 2004. 21 s. **7.** Slyvka S. S. Pozytyvistyky kontsepty: filosofsko-pravovyy analiz. Lviv: LvDUVS, 2006. 160 s. **8.** Hnatiuk M. D. Pravozastosuvannia ta yoho mistve v protsesi realizatsii prava. Dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Kyiv, 2007. 211 s. **9.** Kelzen H. Chyste pravoznavstvo / per. z nim. O. Mikrovolskoho. Kyiv: Yunivers. S. 382. **10.** Mykytyn V. I. Do pytannia pro stroky chynnosti mainovykh prav intelektualnoi vlasnosti. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti*. 2013. № 1. S. 8–15. **11.** Shulima A. O. «Chynnist» ta «diia» zakonu: rozmezhuвання poniat. *Derzhava i pravo*. 2011. Vyp. 51. С. 64–74. **12.** Lisovyy V. S. Buttia. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy T. 3: «Bio» – «Bia» [Elektronnyi resurs] / Redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyy, M. H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2004. 695 s. Rezhym dostupu vid 20.01.2025 r. URL: <https://esu.com.ua/article-38320> **13.** Pro zakhyt tvaryn vid zhorstokoho povodzhennia № 3447-IV 21 liutoho 2006 r. *Ofitsiinyi vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy «Zakonotvorchist»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text> **14.** Allan T. R. S. Konstytutsiina spravedyvist. Liberalna teoriia verkhovenstva prava / per. z anhl. R. Semkiva. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2008. 385 s. **15.** Stomba A. V. Pravovaia sytuatsiia kak ystochnyk bytiya prava. Kharkiv: FO-P Lysiak L. S., 2006. 176 s. **16.** Kaufmann A. *Ontologische Struktur des Rechts // Rechtsphilosophie im Wandel*. Frankfurt am Maine: Stationeneines Weges, 1972.

Lvova Olena. Peculiarities of the operation of natural law

Introduction. *In the legal literature, the issues of implementation and operation of law are usually considered in the context of the effect and implementation of formally expressed legal norms. In this case, the imperfect "letter" of the law may become stronger than the "spirit" of law.*

The purpose of the article. To clarify the concept and content of natural law, the state of its reflection in current legislation, and also to carry out a theoretical and legal analysis of the operation of natural law.

Results. *Analyzing various approaches to the understanding of law, one can see the common features which unite them, including justice, morality, naturalness, perfection and permanence. Such a right comes from nature and will never lose its supreme importance in the life of a person, society, and the state. In particular, the natural concept of law has become the foundation for the Universal Declaration of Human Rights, the European Convention of Human Rights and Freedoms, and the Constitution of Ukraine. At the same time, the effect of natural law, which may not find its formal expression, and the effect of positive law will differ in many aspects. After all, natural law, as an objective phenomenon and as an ideal, exists regardless of time and space. However, it has to be objectified, acquire a certain form and content, and in order to be realized, it has to receive its legitimization. That is, natural law is transformed into positive law. However, not all manifestations of natural law are formalized in the form of current legislation. This raises the problem of recognizing their effect, especially in cases of legal conflicts.*

Conclusions. *Natural law is not limited by time parameters - there is no time of its entry into force and no time of its termination. Natural law also has no spatial limitations. The effect of natural law can be defined as the existence (being) of law as an objective reality which is a component of natural processes in human life and does not directly depend on human will and time-space boundaries, and such natural law, being transformed by its direct action in social relations, has an impact on all spheres of human life, society and the State.*

Key words: *rule of law, law, morality, law, principles of lawmaking.*